

Kitap Tanıtımı/ Book Review
İlyas Kemaloğlu, Rusların Gözüyle Türkler, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2015

Murat Özkan*

Doç. Dr. İlyas Kemaloğlu tarafından hazırlanan “Rusların Gözüyle Türkler” adlı eser Kasım 2015’te KAKNÜS yayınları tarafından yayımlanmıştır. Eserde, Rusların ve ataları Slavların, Türk boyları ve devletleriyle karşılaştıkları ilk andan başlayarak günümüze kadar geçen sürede, Türk algıları ele alınmıştır. Türkiye’de dönemsel olarak, Rusların Türklere dair görüşlerini içeren eserler olmasına rağmen, başlangıçtan günümüze kadar devam eden süreci kapsayan tüm dönemleri ele alması hasebiyle eserin önemi artmaktadır.

Mimar Sinan Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim üyesi olan Doç. Dr. İlyas Kemaloğlu’nun çalışmalarının büyük bir kısmı Altın Orda, Tatar Hanlıkları, Rusya Tarihi, Türk-Rus Münasebetleri ve günümüz Avrasya coğrafyasındaki güncel gelişmeler ile ilgilidir. Telif, çeviri ve edit olmak üzere otuza yakın kitap çalışması yayımlanmıştır. Hakemli dergilerde, popüler siyaset ve tarih içerikli dergilerde çok sayıda makalesi vardır.

7 bölümden oluşan eser zengin bir kaynakçaya sahiptir. Çalışmada Rus yıllıkları, elçi raporları, Rus devlet adamlarının hatıraları ve Türkiye ile ilgili yaptıkları açıklamaları, Türk Rus savaşına katılan Rus askerlerinin anıları, Rus konsolosları ile askeri ajanlarının raporları ve farklı dönem Rus entelektüellerinin Türklere ilgili kaleme aldıkları eserler kullanılmıştır. Bu eserlerden yola çıkarak Rusların Türklere karşı yaklaşımları ve onları tasvirleri değerlendirilmiş, olumlu ya da olumsuz düşüncelerinin nedenleri de siyasi olaylar kısaca aktarılarak anlatılmaya çalışılmıştır. Dolayısıyla eser aynı zamanda Türk-Rus münasebetlerinin de bir tarihçesidir.

Yazar, kaynakların tümünü görmenin mümkün olmadığını belirtmiştir. Buna sebep olarak Türklere ilgili yüz binlerce Rus kaynağı

---

* Arş. Gör., Sakarya Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, mozkan@sakarya.edu.tr.

ve arşiv belgesinin mevcut oluşunu göstermiştir. Kemaloğlu, amacının Türk-Rus münasebetlerinin önemli devrelerini ve bu dönemlerde Rusların Türklerle ilgili düşüncelerini ortaya koymak olduğunu belirtmiş, bunu yaparken de her dönemin birkaç önemli kaynağından yararlanmaya çalıştığını ifade etmiştir.

“*Türk Rus Münasebetlerinin Başlangıcı ve Türklerle İlgili İlk Algının Oluşumu*” adlı ilk bölümde (s. 15-30), Slav ırkının yaşadığı bölge belirtilerek, ilk Rus devleti kurulmadan önce Rusların ataları olan çeşitli Slav kabilelerinin, Türk Devletlerinin idaresinde kaldıkları ve bu devletlere vergi ödedikleri belirtilmiştir. Avarlarla, Hazarlarla, Peçeneklerle, Bulgarlarla ve Kıpçaklarla yapılan mücadelelere değinilmiştir. Yazar, Rus yıllıklarının ancak Hıristiyanlığın kabulünden sonra manastırlarda kaleme alınması sebebiyle Rusların Türk kavimleriyle münasebetlerinin başlangıcına dair bilgilerinin çok yüzeysel olduğunu söylemektedir. Yazara göre, Rus Knezi Svyotoslav’ın Peçenek hükümdarı Küre tarafından öldürülmesi kroniklerdeki olumsuz Türk algısının başlamasına sebeptir. Bu dönemdeki kroniklerde Türk boylarının tasviri yapılmamakta ancak bazı kısımlarda “*kötü*” ya da “*alçak*” olarak tasvir edilmektedir.

Bu bölümde Kıpçak akınları neticesinde Rusların ilk devleti olarak adlandırılan Kiev Knezliği’nin yıkılmasının Kıpçaklara ve genel olarak Türklere karşı menfi yaklaşımı arttırdığı belirtilir. 1185 yılında İgor’un “*Domuz erkek*” olarak adlandırılan Kıpçaklar üzerine yaptığı seferde esir düşmesini konu edinen “*Slovo o Polku İgoreve*” (İgor Bölüğü Destanı) adlı destan ortaya çıkmıştır. Bu destanda Kıpçaklar için “*pis, alçak, adi*” gibi kelimeler kullanılmıştır. Yazar, destanda duygusallığın had safhada olması ve Türklerin olumsuz tasvir edilmesiyle Türklere karşı olumsuz algının da artmaya başladığını belirtir. Rusların Hıristiyanlığı resmi din olarak kabul etmelerinden sonra ise “*Tanrısız, günahkâr, günah bilmez, Allah’tan korkmayan*” kelimelerini Türkler için kullanmaya başladıkları görülmektedir.

“*Rusya üzerindeki Altın Orda Hakimiyeti*” adlı ikinci bölümde (s. 31-61), Cengiz Han’ın oğlu Cuci ve torunu Batu’nun düzenlemiş olduğu Kıpçak seferleri sırasında bölgede kurulmuş olan Altın Orda Devleti’nin Ruslar üzerindeki hakimiyet evresi anlatılır. Bu dönemleri ihtiva eden yıllıklardan ve eserlerden yararlanılmış ve Moğol seferlerinin yanı sıra

Rusların, Altın Orda ile münasebetlerinden de bahsedilmiştir. Yazar, Rusların Altın Orda hâkimiyeti altında kaldığı dönemleri Tanrı'nın bir cezası olarak adlandırdıklarını ve bu seferlerin aslında Rusların doğru yola girmesinde önemli rol oynayacağına inandıklarını ve halkın milli şuurunu arttıracığını düşündüklerini belirtmiştir.

Altın Orda'nın Rus knezlikleri üzerinde yaklaşık 2,5 asır süren hakimiyetinin ve Rus knezlerinin Altın Ordalı kızlarla evlenmelerinin çok sayıda Ordalı'nın Rus topraklarına göçüne sebebiyet verdiğini ve Rusların Altın Orda'dan askeri, sosyo-ekonomik ve kültürel alanlarda etkilenmelerine yol açtığını belirten yazar, ayrıca Rusların, Altın Orda'daki kurultayları örnek alarak benzer şekilde "*Zenskiy Sobor*" düzenlemeye başladığını da aktarmıştır. Her ne kadar Ruslar Altın Orda hakimiyeti altında kaldıkları dönemi yok saysalar da, Kemaloğlu'na göre Altın Orda hakimiyeti neticesinde Rus knezlikleri tamamen yok olmaktan kurtulmuş ve merkezi bir devlete de sahip olmuşlardır. İkinci bölümün son kısmında Emir Timur'un Moskova Seferinden bahsedilir. Timur'a ve genel olarak Türklere bakışın yine kötü olduğu gözler önüne serilir.

"*İdil'in Volga'ya Dönüşmesi*" adlı üçüncü bölümde (s. 63-74), Altın Orda'nın parçalanmasıyla ortaya çıkan Nogay Ordası, Kazan, Kırım, Kasım ve Astrahan hanlıklarıyla Rusların mücadelesi anlatılmıştır. Bu dönemde kaleme alınan eserlerde hanlıklara ve doğal olarak Türklere bakışın kötü olduğu belirtilmiş ve bu kötü algıya sebep olarak hanlıkların Rus topraklarına yönelik gerçekleştirdikleri akınlar gösterilmiştir.

"*Başlangıçtan I. Petro Dönemine Kadar Rus Kaynaklarında Osmanlı*" adlı dördüncü bölümde (s. 75-114), I. Petro dönemine kadar Osmanlı-Rus ilişkileri ve bu ilişkilere bağlı olarak Ruslardaki Osmanlı algısı üzerinde durulmuştur. Yazar, Rus kaynaklarında Osmanlı Türklerinin adının ilk kez İstanbul'un fethi dolayısıyla ayrıntılı olarak geçtiğini ve bu kaynaklarda Rusların Osmanlılara bakışının önceki Türk devlet ve boylarına bakışlarından farklı olmadığını belirtir. Bu dönemde Osmanlı topraklarına gelen Rus seyyahların kaleme aldığı eserlerden de bölge coğrafyası ve bu coğrafyadaki kilise ve manastırların vaziyeti ile ilgili bilgiler elde edilmiştir. Bu dönemde Astrahan ve Çehrin seferlerinin

Osmanlı Türkleri ve Rusları karşı karşıya getirmesi dolayısıyla Osmanlı algısında olumsuz yönde bir etkilenme olmuştur.

“*Büyük Petro ve Katerina Dönemi Rus Kaynaklarında Osmanlı*” adlı beşinci bölüm (s. 115-140), Rusların İstanbul’da daimi bir elçi buldurmaya başladığı dönemdir. Daimi elçilerin kaleme aldıkları “*Stateyniy Spisok*” (Maddeler Listesi/Raporlar)’lar Rusların, Osmanlı Devleti ve Türkler hakkında bilgi edindikleri önemli kaynaklar olarak belirtilebilir. Eskiden dağınık olarak bulunan bilgilerin I. Petro’dan itibaren düzenli hale getirilmesi Rus yönetim ve toplumunun Osmanlıya karşı derin ve sürekli ilgi göstermeye başladığını gösterir. Eserde, elçiler göreve gönderilmeden önce Çarların kendilerine maddeler halinde görevlerini belirttiklerinden ve cevap bekledikleri soruları iletirlerken siyasi, askeri konuların yanı sıra Osmanlı Devleti’ndeki şehir, köy ve sosyo-kültürel hayatla ilgili izlenimlerini de istediklerinden bahsedilir. Yazar, bu bölümde Pötr Tolstoy ve Levaşov’un raporları üzerinde durmuştur. Tolstoy, Türkleri gururlu ancak kurnaz, şöhrat seven ancak cesur, inatçı ve hür olarak nitelendirmiş, Levaşov ise Osmanlı’nın askeri ve ekonomik durumuyla ilgili fazla bilgi vermeyerek daha çok saray hayatı, saray görevlileri, Türklerin yabancı elçilere davranışları, Türklerin karakteristik özellikleri ve hayat tarzları hakkında bilgi vermiştir. Levaşov’a göre Osmanlı artık eski gücünden uzaktır. Bu dönemden sonraki Osmanlı Rus münasebetlerinin gündemi ve taraflar arasındaki savaşların sebebi Osmanlı içerisindeki Slav halkları olmuştur. Bu tarihten itibaren kaleme alınan Rus kaynaklarında Osmanlı, Hıristiyan halkı baskı altında tutan bir devlet olarak resmedilmiş ve Ruslara da din ve kan kardeşlerini bu baskıdan kurtarma görevi yüklenmiştir. Bu husus Petro’dan sonra Osmanlı-Rus savaşlarını sürekli hale getirmiş ve Rusların Osmanlı algısını da kötü yönde etkilemiştir.

“*XIX. Yüzyıl Rusyası’nda Türk Algısı*” adlı altıncı bölüm (s. 141-162), Osmanlı-Rus savaşlarının yoğunlaştığı bir dönemi ihtiva eder. Bu dönemin elçi raporlarının önemli özelliklerinden biri de daha çok Osmanlı-Rus münasebetlerinden ve elçilerin Rusya için elde ettikleri imtiyazlardan bahsetmeleridir. Doğrudan doğruya Osmanlı Devleti ve Türkler ile ilgili bilgiler fazla değildir. Yazar, bunun nedenini XIX. yüzyılda çok sayıda Osmanlı-Rus savaşının yapılması ve elçilerin

görevlerini son derece zor şartlarda yerine getirmesine bağlamaktadır. XIX. yüzyıl, Rusya'nın kültür alanında çok büyük ve hızlı gelişme gösterdiği bir dönemdir. Bu asır aynı zamanda Rus edebiyatının da zirvede olduğu bir dönem olarak göze çarpar. Edebi eserlerde de Türkler aşağılanmış ve gaddar olarak gösterilmiştir. Yazar, bu eserlerin Avrupa dillerine çevrilmesinin sadece Rusya'da değil Avrupa ülkelerinde de Türk algısını olumsuz yönde etkilediğini belirtmiştir.

"XX. Yüzyılda Rusların Türklere Bakışı" adlı yedinci bölümde (s. 163-194), Rusların Osmanlıya dair askeri-istatistik ve askeri-coğrafya araştırmaları sürdürmesinden bahsedilir. Yazar, Rus istihbaratçıların bir kısmının doğrudan Osmanlı'daki Rus büyükelçilik ve konsolosluklarında görev alarak Osmanlı'ya dair topladıkları bilgileri raporlar halinde Rusya'ya gönderdiklerini belirtmiştir. Bu bölümde Osmanlı Devleti'nin durumu ile ilgili en ayrıntılı raporlardan biri olan N. N. Peşkov'un hazırladığı rapor üzerinde durulmuştur. Yazara göre, dönemin dikkat çeken hususu istihbaratçıların Türkler ile ilgili olumlu görüşe sahip olmalarıdır. Doğuda görev alan istihbaratçıların raporlarında Ermeni meselesine büyük önem verdikleri görülür. Rus arşivlerinde Ermeni meselesine dair binlerce arşiv belgesinin bulunduğunu söyleyen Kemaloğlu, bu belgelerden XIX. yüzyılın başlarında Osmanlı'nın her açıdan zor bir dönem geçirdiği, hükümetin devlet yönetimi, ekonomi ve etnik kökenli sorunlarla karşı karşıya kaldığı, Batılı devletlerin bu sorunlardan istifade etmeye çalıştığı, Türklerin de en az Ermeniler kadar zor durumda olduğu, Ermeni çetelerinin Ermenilere karşı izlenen siyaseti abarttıkları, çete üyelerinin özellikle Ermeni köylerine saldırarak suçlu Türklerle, Kürtlere atmaya çalıştıkları gibi görüşlere ulaşabileceğini belirtmiştir. O dönemde Osmanlıya düşman bir devletin resmi belgelerinde, bu tarz ifadelerin yer aldığı raporların bulunması önemi haizdir.

Birinci Dünya Savaşı ardından Osmanlı Devleti ve Rus Çarlığı'nın yıkılması üzerine yerlerine yeni kurulan devletlerin kendi çıkarlarını gözeterek işbirliğine gitmeleri ve 1920 yılında Mustafa Kemal Atatürk'ün Vladimir Lenin'e yazdığı 1920 tarihli mektup ile başlayan yakın işbirliğinin, Atatürk'ün ölümüne kadar devam ettiği görülmektedir. İki devletin işbirliği içerisinde bulunması, Rus kaynaklarında Türkiye ve Türklerden olumlu şekilde bahsedilmeye

başlanmasına sebeptir. Ancak bu dönemin de çok uzun sürmediğini görmekteyiz. Yazara göre, İosif Stalin'in Rusların İstanbul ve Boğazlara sahip olma hayalini yeniden canlandırması ve Türkiye'nin Batıya yaklaşması, Türk-Rus münasebetlerini olumsuz etkilemeye başlamış ve karşılıklı algı da tekrar olumsuz yönde değişmiştir. Özellikle 1952'de NATO üyeliğinden sonra Türkiye, Ruslar tarafından ABD'nin bölgedeki en önemli müttefiklerinden biri olarak algılanmaya başlanmıştır. Kemaloğlu, Soğuk Savaş döneminde karşılıklı olarak münasebetleri canlandırma çabasının görüldüğünü ancak Türk-Rus münasebetlerinin söz konusu algının gölgesinde kaldığını belirtmiştir.

Yazar sonuç bölümünde (s. 195-201), eserini özetleyip genel bir değerlendirmeye gitmiştir. Eserin son kısmında ise kaynakçaya (s. 203-212) ve bir kavram dizinine (s. 213-220) yer verilmiştir.

Tarih boyunca Türklerle Rusların çok sayıda savaş yapması ve Soğuk Savaş yıllarında tarafların farklı cephelerde yer almaları, Türklerle Rusların, günümüzde birbirlerine karşı yaklaşımlarını da olumsuz etkilemektedir. Bu eser, bahsettiğimiz olumsuz yaklaşımların alt yapısını oluşturan nedenleri başlangıçtan günümüze kadar gözler önüne serdiği için eksikliği hissedilen bir alanı doldurmuştur. Özellikle son dönemde tekrar gerilen Türkiye-Rusya ilişkilerini daha iyi kavrayabilmek için eseri dikkatlice okumak gerekmektedir.